

Խ. ԱՐՈՎԵԱՆԻ ԱՆ.
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Վ. ՊԱՐՏԻՋՈՒՆՈՒ ԱՆ. ՀԱՅ ՆՈՐ ԵՒ
ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ՆՐԱ ԴԱՍԱԽԱՆԴՄԱՆ
ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ԱՄԲԻՈՆ

«ՍՓԻԻՌ» ԳԻՏԱՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

**«ՀԱՅ – ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ
ԳՐԱՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԱՌԸՆՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐ»
ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆ**

ԵՐԵՎԱՆ
«ՎՍՎ-ՊՐԻՆՏ»
2019

Խ. ԱԲՈՎԵԱՆԻ ԱՆՈՒԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Վ. ՊԱՐՏԻՋՈՒՆՈՒ ԱՆ. ՀԱՅ ՆՈՐ ԵՒ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ՆՐԱ ԴԱՍԱԽԱՆԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻԿԱՅԻ ԱՄԲԻՈՆ

«ՍՓԻԻՌ» ԳԻՏԱՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

**«ՀԱՅ – ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ԳՐԱՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԱՌԸՆՉՈՒԹԻԻՆՆԵՐ» ԽՈՐԱԳՐՈՎ
ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՍՏԱՇՐՋԱՆ**

(Երևան, 1 Նոյեմբեր, 2018)

ՀՏԴ 80

ԳՄԴ 80

Հ 309

Ժողովածուն տպագրության է երաշխադրել Խ. Արովեանի անունան ՀՊՄՀ բանասիրական ֆակուլտետի խորհուրդը:

Գլխավոր խմբագիր

Սուրեն Դանիելեան, ք. գ. դ., Պրոֆեսոր

Խմբագրական խորհուրդ

Սրբուհի Գեորգեան, Խ. գ. դ., Պրոֆեսոր

Մարտին Գիլաեան, ք. գ. դ., Պրոֆեսոր

Աելիտա Դոլուխանեան, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ք. գ. դ., Պրոֆեսոր

Ալբերտ Մակարեան, ք. գ. դ., Պրոֆեսոր

Աշոտ Գալստեան, ք. գ. թ., դոցենտ

Քնարիկ Աբրահամեան, ք. գ. թ., դոցենտ (պատասխանատու խմբագիր)

Հայ – ֆրանսիական գրապատմական առընչություններ.- Եր.:

Հ 309 ՎՄՎ-Պրինտ, 2019.-144 էջ:

«Հայ – ֆրանսիական գրապատմական առընչություններ» խորագրով այս նիւթերի ժողովածուն նուիրում է Հայաստանում Ֆրանկոֆոնիայի 17-րդ միջազգային գագաթնաժողովին: Ընդգրկուած նիւթերը շօշափում են գրական յարաբերություններ, թարգմանական խնդիրներ, մշակութային եւ հասարակական հարցադրումներ:

ՀՏԴ 80

ԳՄԴ 80

ISBN 978-9939-60-580-7

© ՎՄՎ-Պրինտ, 2019.

ՀԱԿՈՒԲ ՊԱՐՈՆՅԱՆԻ «ԱԶԳԱՅԻՆ ՋՈՋԵՐ»-Ը ԵՎ ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ «ՊՈԼԻՇԻՆԵԼ» ԵՐԳԻԾԱԹԵՐԹԸ

ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ

բ. գ. դ., պրոֆեսոր
ԵՊՀ ակադեմիկոս Հրանտ Թամրազյանի անվ.
Հայ գրականության պատմության եւ
Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ հայ նոր եւ նորագույն գրականության եւ
նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոններ

Բանալի բառեր – Հակոբ Պարոնյան, «Ազգային ջոջեր», երգիծական դիմանկար, կենսագրություն, ժանր, ֆրանսիական գրականություն, «Պոլիշինել» լրագիր, կուզիկ հերոս, «Թապրոն» երգիծաթերթ, կառուցվածք:

Mots-clés: *Hakob Paronian, portraits satiriques, biographie, genre littéraire, littérature française, le journal satirique “Polichinelle”, le bossu, le journal satirique “Théâtre”, structure.*

Հակոբ Պարոնյանի (1843-1891) ստեղծագործությունը 19-րդ դարի երկրորդ կեսի հայ հանրային-քաղաքական կյանքի ինքնատիպ ու հարագատ արտացոլքն է: Այս գրողն ակնդետ հետեւել է բարդ դարաշրջանի հեղաբեկումներին, բացահայտել դարի հակասություններն ու ախտերը: Նա իր երգիծանքն ուղղել է սոցիալական ներհակությունների, քաղքենիական ճահճի դեմ, խստագույնս դատափետել բռնություններն ու ռեակցիան, հազվագյուտ ուժով թափանցել քաղաքական երեւոյթների էության մեջ, նշավակել սուլթանական բռնապետության ներքին ու արտաքին քաղաքականությունը, եվրոպական տերությունների դիվանագիտական խարդավանքները: Ստեղծագործական ամբողջ կյանքի ընթացքում Հ. Պարոնյանի հայացքն ուղղված է եղել հայ իրակա-

նության համապատկերում ծավալվող ու ահագնացող խնդիրներին, իսկ գրիչը՝ պատրաստ դատափետելու երգիծանքի պրիզմայով կերպավորելու իրականության պախարակելի կողմերը: Նա իրականի ու երեւակայականի համաձուլվածքից գրեթե միշտ նախապատվությունը տվել է առաջինին՝ ծիծաղի միջոցով կերպավորելով վավերական դեպքեր եւ դեմքեր:

«Հայ կյանքին եւ բարոյականին վրա հսկող անաչառ այս դատավորը» (Մեսրոպ Ճանաշյանի բնորոշումն է)՝ Պարոնյանը միաժամանակ ուշիուշով հետեւել է նաեւ համաշխարհային անցուդարձերին. նրա սրատես աչքից չեն վրիպել ինչպես քաղաքական, այնպես էլ մշակութային անցքերը, եւ երգիծաբանը հանճարներին բնորոշ սուր զգացողությամբ կարողացել է որսալ պահը՝ քայլելով համաշխարհային գրական հոսանքներին ու շարժումներին զուգահեռ:

Այդ տեսանկյունից Հ. Պարոնյանի ստեղծագործությունը սնվել է հատկապես ֆրանսիական գրականությունից: Ազատորեն տիրապետելով ֆրանսերենին՝ երգիծաբանը քաջածանոթ էր նաեւ ֆրանսիական մամուլին. նա մի կողմից թարգմանել եւ հայ ընթերցողին է ներկայացրել տարաբնույթ հոդվածներ, մյուս կողմից՝ պատասխան հոդվածներով անդրադարձել դրանց: Այդ կերպ ոչ միայն հետեւել է եվրոպական թերթերին կամ սոսկ կրկնօրինակել, այլեւ փորձել արեւմտահայ որոշ պարբերականներ դնել դրանց կողքին՝ որպես զուգակշիռ կամ հակակշիռ:

Ֆրանսիական մամուլի պատմության հետ է կապվում նաեւ հայկական լավագույն երգիծաթերթերից մեկի՝ Թատրոն»-ի (1874-1877) ծնունդը:

¹ Հ. Պարոնյանը, ինչպես փաստում է նրա քրոջ որդին՝ Մաքսուտ Սանտալնյանը, տիրապետում էր **ֆրանսերենին, հունարենին, իտալերենին, թուրքերենին** եւ **անգլերենին**: Այդ մասին մանրամասն տե՛ս՝ «**Հակոբ Պարոնյանը ժամանակակիցների հուշերում եւ վկայություններում**», աշխատասիրությամբ Ալ. Մակարյանի, Եր., 2004, էջ 133:

1873-ի տարեվերջին Ֆրանսիայում տեղի ունեցող հասարակական-քաղաքական անցքերը նպաստավոր պայմաններ են ստեղծում երգիծական գրականության զարգացման համար: Քաղաքական ու ռազմական գործիչների ձեռնարկած քայլերը, եվրոպական տերությունների հետ Ֆրանսիայի հարաբերությունները, ներքաղաքական խժոժությունները հող են նախապատրաստում երգիծական պարբերականի ծննդյան համար, եւ 1874-ի տարեկզբին ընթերցողի սեղանին է դրվում «Պոլիշինել» («Polichinelle») երգիծաթերթը, որը, ի դեպ, հրատարակվում է մինչ օրս: Այն դառնում է ֆրանսիական իրականության ծաղրական հայելին, որը հանրությանն է ներկայացնում դրա պարսավելի կողմերը, ծիծաղի դիտանկյունից նայում կյանքին:

1874-ին ներքաղաքական համանման իրադրության մեջ էր գտնվում նաեւ Օսմանյան կայսրությունը, որն իր անդրադարձն է գտնում դրա տարածքում ապրող հայ ժողովրդի կյանքի վրա: Որսալով ճիշտ պահը եւ հայ ու ֆրանսիացի ժողովուրդների ներքին աղերսները՝ Հ. Պարոնյանը մատը դնում է կենսական երակի վրա՝ նույն թվականին՝ «Պոլիշինել»-ի հրատարակությունից ընդամենը մի քանի ամիս անց, սկսելով դրա «հայկական տարբերակի»՝ «Թատրոն»-ի հրատարակությունը:

Ստեղծման հանրային ու քաղաքական հիմքի եւ ժամանակաշրջանի զուգահեռներից բացի՝ պարբերականները յուրօրինակ երկխոսության մեջ են մտնում նաեւ արվեստի տեսանկյունից. Հ. Պարոնյանը շատ բան քաղում է ֆրանսիական պարբերականից, եւ առաջին կապը թաքնված է անվանման մեջ:

«Պոլիշինել» երգիծաթերթն իր անունն ստացել է ֆրանսիական ժողովրդական տիկնիկային թատրոնի համանուն կերպարից, որ առաջին անգամ սկսել է կիրառվել 16-րդ դարի տոնավաճառային թատրոններում: Պոլիշինելը կուզիկ ծիծաղաշարժ հերոս է, որ ծաղրում է պախարակելի ցանկացած երեւոյթ, բեմից երգիծանքի միջոցով քննում իրականությունը եւ անաչառորեն ու

ատանց վախի մեղադրում անգամ հարուստներին: Նրա «զենքը» գաղտնիքն է. պոլիշինելը, ի տարբերություն մյուս հերոսների, ատանց տատանվելու բարձրաձայնում է բոլորին հայտնի այն ճշմարտությունները, որոնց մասին վախենում են խոսել շատերը՝ դրանք բեմից ներկայացնելով որպես մեծ գաղտնիք:

Ասել է թե՛ ֆրանսիական պարբերականը որդեգրում է թատրոնի կերպարի փիլիսոփայությունը՝ այդ տիկնիկի նման անաչառորեն ու համարձակ, ատանց տատանվելու ընթերցողների առջև բացելով տարբեր խնդիրներ՝ որպես հոգեուր պայքարի զենք ընտրելով երգիծանքը:

Վերնագրի ընտրության նույն ճանապարհով է գնում նաև Հ. Պարոնյանը՝ փոքր-ինչ ավելի լայն շերտեր բացելով իր ընտրության պարագայում: Առանձնահատուկ հետաքրքիր է, թե ինչու է հայ մտածողն իր պարբերականն անվանել «Թատրոն»: Այդ խորագիրն ինքնին ընթերցողի գիտակցության մեջ կարող է առաջացնել համաբանական հետեյալ մոտավոր շարքերը՝ լուրջ // անլուրջ, խաղային // ոչ խաղային եւ այլն: Համաբանական այսպիսի խաղը կարող էր եւ՛ գիտակցվել, եւ՛ չգիտակցվել երգիծաբանի կողմից: Դա էական չէ. խնդիրն այն է, որ «Թատրոն» երգիծաթերթում միաժամանակ տպագրվում էին թե՛ լուրջ (հայ հանրության արատները քննադատող) եւ թե՛ անլուրջ (պարզապես զվարճալի) նյութեր, որոնցով (=խաղ) մերկացվում էր իրականությունը (=ոչ խաղայինը): Հայտնի է, որ թատերաբեմի վրա գրողները սովորաբար բացահայտում են կերպարների իրական դեմքերը, դեմք // դիմակ հարաբերությունը: Ճիշտ նույն սկզբունքով է հեղինակն իր գլուխգործոց երկում՝ «Ազգային ջոջեր» երգիծական դիմանկարների շարքում, եւ այլ ստեղծագործություններում ծաղրում ու քննադատում հասարակության տարբեր շերտերի արատավոր կողմերը՝ արտահայտության եւ բովանդակության պլանների աններդաշնակությունը, դիմակի

ու իրական դեմքի փոխհարաբերությունը: Ասվածից կարող ենք եզրակացնել, որ «Թատրոն» պարբերականի խորագիրն իմաստաբանորեն բավականին ծանրաբեռնված է:

Եթե ֆրանսիական թերթի դեպքում վերնագրային տիրույթում որպես իրականության քողագերծող հանդես է գալիս երգիծական մեկ կերպար, ապա հայկականի պարագայում շրջանակներն առավել լայնանում են, եւ սահմանները կոնկրետ պոլիշինելից անցնում են դրա գործողության ամբողջ պլանին՝ իրականության կերպափոխված հարթությանը՝ թատրոնին, որը հնարավորություն է տալիս խաղի կողքին դնելու նաեւ ոչ խաղայինը, անլուրջի կողքին՝ լուրջը, իսկ դիմակին հակադրելու դեմքը՝ այդպիսով գեղարվեստական երգիծանքի համապատկերում յուրահատուկ տեղ տալով նաեւ վավերականին:

«Թատրոն» վերնագիրը Հ. Պարոնյանի գրչի տակ առավել լայն հնարավորություններ է ստանում, եւ հեղինակն այն կիրառում է նաեւ իր հայատառ թուրքերեն «Թիյաթրո» (1874-1875) եւ մանկական «Թատրոն. բարեկամ մանկանց» (1876) պարբերականներում:

Վերնագրային դաշտի այդ նմանությունները եւ «Պոլիշինել»-ի անտարակույս ազդեցությունը հայկական թերթի վրա արտահայտվում են նաեւ համարների առաջին էջի խորագրային հատվածում տպագրված նկարներում:

Ֆրանսիական երգիծաթերթի դեպքում նկարում պատկերված է մեծ քթով կուզիկ հերոսը, որն ընթերցողին է նայում խորամանկ ժպիտով՝ պատրաստ ծաղրելու եւ անաչառորեն երգիծելու:

Հ. Պարոնյանի թերթի պարագայում կերպավորված է ոչ թե մեկ հերոս, այլ ամբողջ թատրոնը: Ինչպես վերնագրի

ղեպրում, այնպես եւ այստեղ երգիծաբանն ընդգրկում է առավել լայն շրջանակներ: Նկարում տեղ են գտել թատերական արվեստին բնորոշ տարրեր

հերոսներ՝ մարդկային եւ տիկնիկային կերպարներով, կենդանական, կենսաբանական կազմվածքներով, դիմակներով եւ բաց դեմքերով: «Թատրոն»-ի կերպարային այդ համակարգում, սակայն, առանձ-

նանում է ֆրանսիական թատրոնից հայտնի պոլիշինելը, որ պատկերված է առանձին՝ նկարի աջ կողմում, ընդգծված կուզով եւ բոլորին ծաղրող շարժումներով:

Անտարակուսելի է, որ Հ. Պարոնյանի խմբագրած երգիծաթերթի ստեղծման պարագայում վճռորոշ դեր է խաղացել ֆրանսիական թերթը: Մենք, սակայն, «Պոլիշինել»-ին պետք է առանձնահատուկ երախտագիտություն հայտնենք երգիծական դիմանկարների ժանրը խթանելու համար:

Ֆրանսիացի խմբագիրներն առանձնակի ուշադրություն էին հատկացնում այդ ժանրին. հայտնի մարդկանց երգիծական կենսագրությունները հրատարակելով՝ նրանք գրեթե ջնջում էին սահմանը իրականի եւ երեւակայականի միջեւ՝ գեղարվեստի տիրույթում երգիծանքի լեզվով անդրադառնալով իրական կերպարների:

Պարոնյանագետ Գառնիկ Ստեփանյանի խոսքերով՝ Հ. Պարոնյանը «երգիծական կենսագրություններ գրելու գաղափարը հղացել է ֆրանսիական «Պոլիշինել» երգիծաթերթից նման նյու-

թեր թարգմանելիս»։ նա «օգտագործել է ֆրանսիական դիմանկարների արտաքին կաղապարը, պահպանել ժանրային առանձնահատկությունները, սակայն ստեղծել է միանգամայն ինքնուրույն, շատ հաճախ երգիծական անհամեմատ խոշոր տաղանդով գրված երկեր»²։

«Թատրոն» երգիծաթերթի խմբագրությունը սկսելուց մի քանի օր անց հենց առաջին էջում Հ. Պարոնյանը գետնեղում է հետեյալ ազդը. «Օտար ազգաց մեջ իրենց գործերովն երեսելի հանդիսացած անձերն մեր ազգայնոց ալ ծանոթացնելու նպատակավ այսօրվնե կսկսինք անոնց երգիծական կենսագրությունը գաղղիերենե թարգմանելով թերթերնուս մեջ հրատարակել»³։

Այս հայտարարությանը հետևում է «Պոլիշինել» երգիծաթերթից կատարված մի թարգմանություն՝ ֆրանսիացի զորավար Թրոշյուի դիմանկարը, որը պարբերականի համակարգում դառնում է օրինաչափություն, եւ հաջորդող յուրաքանչյուր համարում (չնչին բացառությամբ՝ առաջին էջում) երեւում են օտար ուրիշ գործիչների՝ Իսպանիայի գահընկեց թագավոր Ամեդեի, ֆրանսիացի խմբագիր, փաստաբան եւ երեսփոխան ժյուլ Ֆերիի, կարդինալ Անտոնելլիի, ֆրանսիացի քաղաքագետ ժյուլ Ֆավրի, Էռժենի կայսրուհու եւ այլոց թվով 15 երգիծական դիմանկարները։ Հիշյալ գործիչների դիմանկարների թարգմանությունն ու հրատարակությունն ինքնանպատակ չեն եղել։ Այդ առիթով Գ. Ստեփանյանը գրել է. «Նա ցանկացել է օտար պետական գործիչների քաղաքական գործունեության ցուցադրումով բացատրել, թե ինչպիսի ճակատագրական սխալներ են գործել բարձր պաշտոնների հասած մարդիկ, որից տուժել է ժողովուրդը։ Վերոհիշյալ երգիծական դիմանկարները ընթերցելիս

² Տե՛ս Ստեփանյան Գ., Հ. Պարոնյանի «Ազգային ջոջերի» ստեղծագործական պատմությունը, «Տեղեկագիր ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների», Եր., 1965, թիվ 8, էջ 26-27, էջ 29-31։

³ «Թատրոն», լրագիր, Կ. Պոլիս, 1874, թիվ 3, 13 ապրիլի։

գուգահեռներ ենք տեսնում հայ կյանքի հետ:... Կարծեք ցուցադրում էր ոչ թե ինչ-որ հեռավոր երկրի կյանքը, այլ հայ ազգային գործերի ղեկավարությունն իրենց ձեռքը վերցրած, բայց միայն իրենց անձնական շահի ու հանգստի մասին մտածող մարդկանց գործունեությունը»⁴:

Հավելենք, որ Հ. Պարոնյանը հետագայում ստեղծագործաբար պետք է յուրացներ «Պոլիշինել»-ի դիմանկարների կառուցվածքային տարրերը. դրանք սկսվում էին ծննդյան թվականների հիշատակումով եւ բնորոշ սրամտությամբ (օրինակ՝ «Այս Գաղղիացի գորապետը 1824 մարտ 18ին ծնած է ի Գաղղիո Նուար քաղաքին մեջ: Դեռ շատ պզտիկ էր երբոր զինուց արվեստին համար մեծ ընդունակություն ցուցուց: Վեց տարու էր երբ, իր ստնտուին բազկացը մեջ, բնության առ նորածինս պարզեամբ ամեն միջոցներովը թնդանոթին ճայսին նմանությունը կ'ըներ» («Շանգի»)⁵, բնութագրվում էին գործունեության ու բնավորության էական կողմերը եւ ավարտվում արտաքինի նկարագրությամբ («Ֆիզիքապես, Ամետե մեծ մարդ մ'է, բայց ղեմքեն բան մը չերեւար: Թեպետ եւ յուր հորը երկրորդ տղան, սակայն անոր բոլոր տգեղությունը ժառանգած է: Մելամաղձոտ, հեզահամբույր, անշնորհ, վախկոտ, հանդարտ եւ պատվավոր է» («Ամետե»)⁶:

Հայ գրողի դիմանկարները, սակայն, չեն դառնում «Պոլիշինել»-ի կրկնությունները: Օտար գործիչների դիմանկարները նվիրված էին ոչ միայն ֆրանսիացիներին, շատ ավելի մոտ էին «կենսագրական ժանրին», ծանրաբեռնված էին կենսագրական զանազան թվականների ու փաստերի հիշատակումներով, իսկ տիրապետող ոճն էլ ֆրանսիական բարեմիտ հումորն էր: Մինչդեռ Հ. Պարոնյանի դիմանկարների հերոսները բացառապես հայ գործիչներն են, կենսագրական թվականներն ու մանրապա-

⁴ **Ստեփանյան Գ.**, նշվ. հոդվածը, էջ 30:

⁵ «Թատրոն», Պոլիս, 1874, թիվ 18, 5 հունիսի:

⁶ **Նույն տեղում**, թիվ 4, 17 ապրիլի:

տումները տեղի են տվել հասարակական-քաղաքական, մշակութային ու գեղագիտական արդիական խնդիրների առջև և փայլում են մերկացնող սատիրայով...

Թեև երգիծական դիմանկարի մտահղացման գաղափարը Հ. Պարոնյանի մեջ ավելի շուտ էր սաղմնավորվել, բայց ստեղծագործական այս եվրոպական փորձը նպաստում է հայ «ագգային երեսելիների» դիմանկարների ստեղծմանը: Երգիծաբանը շարունակում էր հրապարակել «Պոլիշինել»-ից կատարած թարգմանությունները, երբ լրագրի համարներից մեկում տպագրում է *Sjnyrnys* ստորագրությամբ իրեն ուղղված մի հնարովի նամակ, որով կշտամբվում է «խել մը թեթե պարոններու վրա բան մը» չգրելու համար: Կից գետեղված է նաև պատասխան-խոստումը. «Վստահ եղեք պարոն, որ այն անկողմնակալությամբ, որ իմ միակ պարծանքս է, թատերաբեմիս վրա պիտի հանեմ ձեր ներկայացնելիք անձերը»⁷:

«Պոլիշինել»-ից կատարված թարգմանություններից մեկը վերաբերում էր հայագգի թատերական գործիչ Մանասին: Քանի որ ֆրանսիական երգիծաթերթը տպագրել էր հայագգի գործչի դիմանկարը, Հ. Պարոնյանը թարգմանությամբ կցում է իր դիտողությունները, հավանություն տալիս «Պոլիշինել»-ին՝ «անոր ճիշդ կենսագրությունն» գրելու համար, և ծաղրում «ոճը փոխած», օտարամոլ դարձած Մանասին: Թեև Գ. Ստեփանյանի կարծիքով՝ «Մանասի կենսագրության վերջում կատարված այս հավելումով է, որ Պարոնյանի միտքը սկսում է զբաղվել հայ ջոջերով, որոնց նա անդրադառնում է նույն թվականի աշնանից», այսինքն՝ 1874-ի սեպտեմբերից⁸, այնուամենայնիվ հայ ջոջերը Հ. Պարոնյանի ուշադրությունը գրավել էին ավելի վաղ՝ «Մեղու» երգիծաթերթը խմբագրելու շրջանում: Իսկ «Մանաս» դիմա-

⁷ Նույն տեղում, թիվ 8, 1 մայիսի:

⁸ Տե՛ս Ստեփանյան Գ., նշվ. հոդվածը, էջ 31:

նկարի թարգմանությունը եւ վերջում կատարած դիտողությունները երգիծարանին պարզապես փութացրել են «կենսագրություններ» շարադրել:

1874-ի սեպտեմբերից Պարոնյանը «Թատրոն»-ում սկսում է տպագրել «ազգային երեւելիների» դիմանկարները՝ արդեն շատ մոտիկից՝ «հականե հանվանե» արձակելով իր երգիծանքի նետերը: «Ազգային ջոջեր»-ը գրելուց տարիներ հետո այդ մասին նա ասել է. «Անձնավորություն մը նախ դիմակավորել եւ հետո անոր դեմ գրելն, որպէս կը հանձնարարեն մեզ ոմանք, մեր գործը չէ: Երգիծանքը նետ մ'է, որքան ի հեռուստ արձակվի, այնքան ավելի՛ կը կորուսնէ յուր ուժն մինչեւ որ նպատակին հասնի, եւ, ինչ որ ցավալի է, շատ անգամ նպատակէն կը շեղի եւ կ'երթա ուրիշ մը վիրավորելու»⁹:

Փաստորեն հայկական երգիծական գրականության լավագույն էջերից մեկի՝ «Ազգային ջոջեր»-ի ծնունդը կապվում է ֆրանսիական պարբերականի հետ: Ճիշտ է, մտահղացման գաղափարն ունի ավելի հին պատմություն, այն է՝ դրան նպաստել են թե՛ Պլուտարքոս Քերովնացու՝ կենսագրական ժանրով ստեղծած երկը՝ «Զուգակշիռներ»-ը, թե՛ մայրենի գրականության՝ երգիծական դիմանկարի ասպարեզում կատարած ուշաբժան փորձերը, բայց անգնահատելի է նաեւ «Պոլիշինել»-ի ազդեցությունը, որը յուրօրինակ խթան, շարժառիթ է դառնում, որ Հ. Պարոնյանը նորից անդրադառնա իրեն վաղուց հետաքրքրող խնդրին, հայացքն ուղղի ազգի երեւելիներին եւ որդեգրելով ֆրանսիական լրագրի դիմանկարների կառույցը՝ ստեղծի հայկական գրական-գեղարվեստական երգիծական դիմանկարներ՝ գորավար Թրոշյուի դիմանկարի թարգմանությունից հասնելով ժանրի բյուրեղացմանը՝ հանճարել «Ազգային ջոջեր»-ին:

⁹ Պարոնյան Հ., Երկերի ժողովածու տասը հատորով, հ. 10, Եր., 1979, էջ 647:

Résumé
**“LES GRANDS HOMMES DE LA NATION” DE HAKOB
PARONIAN ET LE JOURNAL SATIRIQUE FRANÇAIS
“POLICHINELLE”**

Albert Makarian

L'article a pour objet d'étude l'interaction entre les deux espaces littéraires, français et arménien. Il traite notamment de l'influence exercée par “Polichinelle”, le célèbre journal satirique français, sur “Les grands hommes de la nation”, série de portraits satiriques du célèbre écrivain arménien de génie Hakob Paronian (1843-1891).

La présente étude montre que si la conception de Paronian puise d'une part dans la riche tradition du portrait satirique enracinée dans la littérature arménienne et d'autre dans “Les biographies parallèles” de Plutarque, remarquable penseur de l'Antiquité, il n'en reste pas moins que l'œuvre monumentale du satiriste arménien s'inspire explicitement du journal français “Polichinelle”.

En effet, dès l'apparition du périodique français, Paronian entreprend de traduire certains de ses portraits d'hommes publics étrangers qu'il publie dans son propre journal satirique, “Le Théâtre”. C'est précisément de ces portraits et de leurs particularités génériques que sont nés “Les grands hommes de la nation”.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔ <i>Սրբուհի Գեորգյան</i> DISCOURS DE BIENVENUE <i>Srbouhi Gevorgian</i>	3
ԶԵԿՈՒՑՈՒՄՆԵՐ EXPOSES	
ՍՈՒՐԷՆ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ <i>Նար-Դոս եւ Անրի Թրուայա. կերպարների փրկարանական ընդհանրության դրուագներ</i> SOUREN DANIELIAN <i>Episodes d'identités typologiques des personnages dans les œuvres de Nar-Dos et d'Henri Troyat</i>	4
ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ <i>Ժան-Պիեռ Մահեն Կորյունի «Վարք Մաշտոցի» երկի թարգմանիչ</i> AELITA DOLUKHANIAN <i>Jean-Pierre Mahé, Traducteur de l'œuvre la vie de Machtots de Koriun</i>	15
ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎՐԻԿՅԱՆ <i>Ֆրանսիան 15-17-րդ դարերի հայկական ուղեգրություններում</i> VARTAN DEVRIKIAN <i>La France dans les notes armeniennes du 15-17 siecles</i>	25
ԱՇՈՏ ԳԱԼՍՅԱՆ <i>Էմիլի Կարլիեի «Կտորածների մեջ» օրագրության գեղարվեստավավերագրական հիմքերը</i> ACHOT GALSTIAN <i>Les bases artistiques et documentaires du journal Parmi Les Massacres d'Emilie Carlier</i>	37

ՄԱՐՏԻՆ ԳԻԼԱՎՅԱՆ <i>Ֆրանսիական սիմվոլիզմը եւ արեւմտահայ քանսսարեղծութեան առաջընթացի ուղին</i> MARTIN GUILAVIAN <i>Le symbolisme français et le chemin du progrès de la poésie arménienne occidentale</i>	43
ՆՎԱՐԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ <i>Բսկոնի Մինասի «Աստվածային խաբ- կանք» ժողովածուի հայկական հերթագիծը</i> NVART VARTANIAN <i>La trajectoire arménienne du recueil “Mensonge divin” d’Iskouhi Minasse</i>	52
ԱԼԲԵՐՏ ՄԱԿԱՐՅԱՆ <i>Հակոբ Պարոնյանի «Ազգային ջոշեր»ը եւ ֆրանսիական «Պոլիշինել» երգիծաթերթը</i> ALBERT MAKARIAN <i>“Les grands hommes de la nation” de Hakob Paronian et le journal satirique français “Pol- ichinelle”</i>	63
ԼՈՒՍԻՆԵ ԳԱԼՍՅԱՆ <i>Վահե Քաչայի «Գիշարիչների ինչույքը» վեպը</i> LOUSSINÉ GALSTIAN <i>“Le repas des fauves” roman de Vahé Katcha</i>	74
ՀԱՍՄԻԿ ՍԱՐԳՍՅԱՆ <i>Մարդու աշխարհանքային իրավունքի պաշտպանության ինտիրներ. հայ եւ ֆրան- սիական արհեստակցական կազմակերպու- թյունների մոդելումներն ու փարբերիչ գծերը</i> HASMIK SARKISSIAN <i>Les problèmes de la défense du droit au travail de l’homme. Les rapprochements et les distinctions caractéristiques des organisations syndicales françaises et arméniennes</i>	81

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

*Արրահամ Ալիբյանի ֆրանսիական քանաս-
տեղծությունների այցեքարտը*

ARMENOUHI MOURADIAN

*Visite Des Piscines Françaises D'abraham
Alikian*

87

ՔՆԱՐԻԿ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

*Լամարթինը՝ 19-րդ դարի հայ գրական
հանգրուաններում. մի քանի շեշտադրում-
ներ*

KNARIK ABRAHAMIAN

*Lamartine dans les havres littéraires du 19 siècle.
quelques accentuations littéraires*

99

ՆԵԼԼԻ ԹԱԴԵՎՈՍԵԱՆ

*Ֆրանսիական միջավայրի եւ մշակոյթի
գեղարուեստական զուգադիր քննութեան
փորձ. Անդրէ Ժիդ եւ Վազգէն Շուշանեան*

NELLY TADEVOSSIAN

*Essai sur l'ambiance et la culture litteraire
Françaises. Andre Gide et Vazguen Choucha-
nian*

113

ԶՎԱՐԹ ԱՄԲՐՈՅԱՆ

*Էմիլ Զոլայի «Թերեզ Ռաքին» վեպի կեր-
պարների հոգեբանական վարքագծի
քննութեան փորձ. առնչություններ Նար-Դո-
սի հետ*

ZVARTE AMBROÏAN

*Essai de l'examen de l'intérieur psychologique
des personnages principaux du roman "Thérèse
Raquin" d'Emile Zola: liens avec Nar-Dos*

123

ԱՄԱԼՅԱ ՍՈՒՔԻԱՅԱՆ

*Վիկտոր Հյուգոյի «Փարիզի Աստվածամոր
փաճարը» վեպի կերպարները*

AMALIA SOUKIASSIAN

*Les personnages du roman "Notre-Dame de
Paris" de Victor Hugo*

133